

Oponentský posudok
na doktorandskú dizertačnú prácu Petra Limburského: Tři kapitoly
z problematiky konce eneolitu a počátku starší doby bronzové ve
střední Evropě. FF KU Praha 2010 (250 strán textu, 9 tabiel, 15 grafov,
73 tabuliek, 11 fototabuliek, 8 máp).

V predloženej dizertačnej práci mgr. P. Limburský rieši problematiku záveru eneolitu a počiatku doby bronzovej, ktorá patrí v rámci praveku strednej Európy k jedným z najzložitejších. Na jej riešenie si zvolil okruhy tri okruhy (kapitoly) problémov, ktoré aj keď to tak na prvý pohľad nevyzerá, majú vnútornú súvislosť. Spája ich sledovanie zmien kultúrnotvorných procesov v troch sídelných oblastiach strednej Európy, pričom osobitný význam má rádiokarbónové datovanie.

V kapitole 2 nazvanej „Radiokarbónové stanovení stáří“ práca prináša výber podstatných tém, ktoré naznačujú fungovanie metódy a aplikácií výsledkov pre absolútne datovanie v archeológii, rovnako ako aj niektoré technické detaily, ktoré podľa autora ilustrujú vývoj metódy a technológií na detekciu rádiouhlíka rádiometricky (GPC, LSC) a hmotnostnou spektroskopiou s urýchľovaním častíc (AMS). Ide o text, ktorý je obohatením novej archeologickej spisby v bývalom Československu o niektoré technické detaily a objasnenie princípov fungovania metódy. Text však nie je celkovo obsahovo vyvážený a kvalita textu je kolísavá.

Terminológia, ktorú autor používa v súvislosti s rádiouhlíkovým datovaním (kapitoly 2. a 3), nezodpovedá plne medzinárodne platným štandardom. Najvýraznejšie je táto skutočnosť zrejma pri označovaní rádiouhlíkových meraní a kalibrovaných rádiouhlíkových dát. Autor pre rádiouhlíkové merania (t.j. nekalibrované hodnoty=konvenčné rádiouhlíkové dáta) používa už neplatné označenie "b.p." namiesto správneho "BP". Pre kalibrované rádiouhlíkové dáta používa zastarané označenie "BP" a "BC" namiesto správneho "cal BP" a "cal BC". Vhodnejšie by bolo používať medzinárodný štandard, ktorý predstavuje označenie nekalibrovaných rádiouhlíkových meraní "BP" a kalibrovaných hodnôt "cal BP, cal BC, cal AD", t.j. podľa noriem stanovených medzinárodnou komunitou publikovaných v časopise Radiocarbon (v pokynoch pre autorov na úpravu rukopisov). Podobne je to aj s inými termínmi, napr. "intervalová kalibrace", ktorá predstavuje Reimerovej a Stuiveru "metódu priesečníkov" ("intercept method" vid' staršie verzie programu CALIB).

Autor v práci približuje i kalibrovanie rádiouhlíkových meraní. Uvádza rôzne spôsoby konverzie nameraného údaju na údaj v kalendárnej časovej škále a spomína kalibračné databázy INTCAL98 a INTCAL04. Neuvádza však, zrejme z dôvodu ukončenia doktorandskej práce k určitému termínu, kalibračnú krivku INTCAL09, ktorá je posledná a bola publikovaná v decembrovom čísle Radiocarbonu v roku 2009.

Polemizovať možno s autorovým tvrdením zo strany 64, že "...Pravděpodobnost

naměření určitého množství, resp. poměru radioaktivního uhlíku je závislá nejen na stáří tohoto vzorku ale i na průběhu a tvaru kalibrační krivky v okolí měřených hodnot." Meranie množstva ^{14}C je jedna uzavretá časť generovania rádiouhlíkového dáta pre potreby absolútnej chronológie a kalibrácia nameraného ^{14}C dáta je kvalitatívne odlišná a iná časť tohto procesu.

K zostaveniu programu a interpretáciám výsledkov autora sa necítim kompetentný vyjadriť, to by mal urobiť štatistik-jadrový fyzik, ktorý je schopný posúdiť východiská ako aj mechanizmy kalibrácie rádiouhlíkových dát a následne aj hodnotu výsledkov.

Ďalšia nosná kapitola práce (kap. 4) sa nazýva: „Výpoveď klasifikácie materiálu; stylová a typologická analýza“. Po úvodných úvahách autor v nej venuje pozornosť štýlovej a typologickej analýze, pričom poukazuje na ucelenú koncepciu štýloveho hodnotenia, ktoré na neolitickom materiáli dobre demonštroval I. Pavlů (1995, 1997). Taktiež upriamuje pozornosť na možnosti etnológie, ktoré ponúka pre štúdium funkčných vlastností a morfológie nádob.

V súvislosti s problémom zachytiť niektoré z procesov, ktoré sa podieľali na prechode eneolitu do staršej doby bronzovej venuje autor osobitnú pozornosť priestorovému vymedzeniu – hľadaniu vhodného priestoru. Podarilo sa mu vymedziť 3 sídelné oblasti s vysokou mierou zhodnej kompaktnosti a porovnateľnou informačnou bázou. Prvou oblasťou je oblasť v okolí pohoria Harz vo východnom Nemecku, druhou je klasická sídelná oblasť Čiech a treťou oblasť Moravy. Je správne, že ostatné regióny, aj keď sú pre analýzu menej vhodné, nevylučuje úplne, pretože poskytujú minimálne dokumentačno-porovnávací materiál.

V rámci ďalších subkapitol kapitoly 4 autor venoval pozornosť problematike prechodu eneolitu a počiatku doby bronzovej v strednej Európe. V súvislosti s KZP podáva prehľad vývoja názorov v druhej polovici 20. storočia, medzi ktorými, popri tradičnom chápaní, uvádza ponímanie E. Neustupného (1976), ktorý navrhol opustenie tradičného názoru a v dôsledku toho sa KZP začala chápať ako určitá manifestácia identity a pojem kultúra bol zamenený za pojem fenomén. V tejto súvislosti P. Limburský správne nastoluje základnú metodickú otázku akým spôsobom možno zachádzať s teoretickými modelmi na strane jednej a archeologickou evidenciou na strane druhej a snaží sa nájsť východiská a riešenia. Možno s ním súhlasiť, keď za najsilnejšiu argumentáciu považuje prepojenie teoretického rámca s terénnymi situáciami. Ide mu hlavne o priestorové vymedzenie kultúry šnúrovej a KZP na základe horizontálnej stratigrafie na lokalitách s ich spoločným výskytom bez toho aby sa vzájomne zmiešal ich inventár. A taktiež o vzájomné porovnávanie materiálnej náplne KZP s nasledujúcim obdobím najstaršej ÚK, resp. PÚK vo všetkých troch vyššie uvedených regiónoch.

V následnej analýze materiálu venuje pozornosť najprv nekeramickým nálezom, kde za pozornosť stojí výrazný nepomer medzi nálezmi z kovu v KZP a v najstaršej ÚK, resp. PÚK, v prospech KZP. Taktiež prevládajúca variabilita ozdôb z kostí a jantáru v KZP oproti PÚK, kde dominuje počet nástrojov z kostí a parohoviny.

V súvislosti s keramickými nálezmi možno súhlasiť s P. Limburským, že pôvod džbánkov v moravskej kultúre so šnúrovou keramikou môžu súvisieť skôr s kultúrou Somogyvár-Vinkovci ako s nagyrévskej kultúrou. Domnievam sa však, že zrejme aj viaceré tvary keramiky vystupujúce v tzv. sprievodnej keramike KZP majú svoj prapôvod v kultúre Somogyvár-Vinkovci, ktoré zostali petrifikované aj v nagyrévskej kultúre.

Možno súhlasiť, s tvrdením, že rozhodujúcu úlohu pri vzniku PÚK, resp. najstaršej ÚK mala KZP. Prihovárajú sa za to i viaceré indície z priestoru kultúry Chlopite-Veselé

(napr. misy na nôžke zo sídliskového objektu v Čataji na juhozápadnom Slovensku) ako i včasnej fázy nitrianskej kultúry, kde sú evidentné doklady prežívania komponentov charakteristických pre KZP (gombíky s V-vrtaním, kostené závesky so stredovým otvorom - Abrahám, Branč, Výčapy-Opatovce a pod.).

Popri analýze podobností a odlišností v materiálnej kultúre v kap. 5 venoval autor pozornosť podobnosti pohrebísk a hrobov. Po teoretickej vstupnej časti (subkapitola 5.2) sa zameriaval na pohrebiská KZP v Čechách (subkapitola 5.3) pričom za vhodné na porovnávaciu analýzu považuje 4 pohrebiská: Vlíněves, Lochenice, Brandýsek a Čachovice. P. Limburský uskutočnil ich vzájomné porovnanie pričom hodnotil zastúpenie nálezov v jednotlivých hroboch a následne v rámci celého pohrebiska. Na uvedených pohrebiskách sa mu podarilo, okrem pohrebiska v Čachoviciach, potvrdiť štruktúrnu podobnosť u dvoch skupín nálezov, ktoré neboli závislé na vekovej skladbe, pohlaví pochovaných, „bohatosti“ výbavy pohrebiska ani na vzájomnej kombinácii milodarov. Významnú úlohu v tomto smere zohrávala sprievodná keramika KZP a tzv. „pohárové balíčky“.

V 6 kapitole venoval autor špeciálne pozornosť najväčšiemu pohrebisku KZP v Čechách, Vlíněvsi, okr. Mělník, kde bolo pod jeho vedením preskúmaných 34 hrobov. Postupne prezentuje katalóg hrobov a nálezov, analýzu pohrebného rítu, materiálu a jeho chronologické zaradenie. S jeho závermi možno v podstate súhlasiť.

Na záver ešte pár poznámok. Autor pri označení kultúry zvoncovitých pohárov používa skratku ZP hoci podľa mňa by bolo vhodnejšie používať dlhodobo v odbornej literatúre zaužívanú skratku KZP. Na mape č. 5 s vyznačenými lokalitami KZP je na území Slovenska vyznačená iba 1 lokalita a pritom ich počet je niekoľkonásobne vyšší (viď Bátora/Vladár 2002, obr. 1). Poznámam, že tieto, ako aj predchádzajúce pripomienky a poznámky, však nijako neznižujú úroveň predloženej práce.

Dizertačná práca P. Limburského prináša viacero nových a zaujímavých poznatkov, ale čo je osobitne dôležité, i mnoho podnetov a impulzov do diskusie a ďalšieho zamerania teoretického a terénneho výskumu zložitého obdobia prechodu eneolitu do doby bronzovej v oblasti strednej Európy. Preto navrhujem, aby mgr. Petrovi Limburskému bola na základe obhajoby doktorandskej dizertačnej práce udelená vedecko-akademická hodnosť „philosophiae doctor“ (PhD) vo vednom odbore archeológia.

V Bratislave, 18. 5. 2010

Prof. PhDr. Józef Bátora, DrSc.